

*Іваненко І. М.,  
кандидат філологічних наук,  
викладач кафедри  
Інституту філології  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*Шавардова О. Ю.,  
кандидат політичних наук*

## МОВНІ МАНІПУЛЯЦІЇ В ПОЛІТИЦІ (НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ ЗАСІДАНЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ)

**Анотація.** Статтю присвячено дослідженню мовних особливостей політичних маніпуляцій часів Революції Гідності. Детальний аналіз стенограм Верховної Ради України в лютому 2014 року дає змогу говорити про активне використання мовних маніпуляцій і стрімку зміну прийомів, які застосовували представники влади по мірі розвитку подій на Майдані Незалежності. Спектр маніпулятивних прийомів в цей час змінюється і відображає зміну політичних орієнтирів мовців.

**Ключові слова:** політична мова, стилістичний прийом, мовна маніпуляція, мовна гра, мовні кліше.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.** Революція Гідності стала визначною подією не лише в політичному житті (хоча вона безумовно є передусім саме такою подією). Вона позначилася й на мові політиків. І найвизрашніше вона була втілена в тій політичній риторичній, що була зафіксована стенограмами Верховної Ради України з листопада 2013 по лютий 2014 року. В цей час політиками, приналежними до різних партій, широко використовувалися різноманітні маніпулятивні прийоми, які призвели до початку збройного протистояння сторін і загибелі людей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.** Предметні дослідження маніпулятивності політичної мови в процесах політичної комунікації обіймають собою широкий спектр наукових розробок: історію риторичної та декламаційної, соціально-психологічні проблеми спілкування, критику тоталітарного досвіду насадження соціальної міфології, вивчення сучасного перебігу політичного процесу, в якому маніпулятивність мовою часто спирається на новітні інформаційні технології (Є. Ароксон, В. Бехтерев, О. Бойко, А. Данілова, Є. Доценко, Ю. Єрмаков, С. Зелінський, С. Кара-Мурза, Л. Леонтьєва, В. Петренко, А. Цуладзе).

Проблеми політичної комунікації аналізуються на різних теоретичних рівнях: як соціокультурний феномен (Н. Анохіна, В. Бебик, М. Василік, М. Грачов, Т. Ван Дейк, В. Канецька, О. Маканова, М. Назаров, О. Савруцька, А. Чудінов); у зв'язку з дослідженням функціонування політичної мови як дискурсивної практики у сфері політичної комунікації (О. Баранов [1], Ф. Бацевіч, Л. Бессонова, О. Воробйова, Л. Нагорна, К. Сера-

жим, Г. Яворська); в контексті вивчення політичних мовних практик в публічній сфері суспільства (П. Бурдьє). Окремі сторони політичної комунікації є предметом розгляду в монографіях В. Кравченко, А. Цуладзе, О. Ожигової [3] та низки інших. Всі ці роботи дають системне уявлення про різні методи впливу, які застосовуються в політиці, маніпулятивні прийоми, однак вони не аналізують напряму таких цінних для дослідника джерел, як стенограми Верховної ради України, які засвідчують політичні позиції тих чи інших парламентаріїв. В цьому плані робота, присвячена вивченню політичних маніпуляцій і провокацій часів Революції Гідності є унікальною і дуже важливою для розуміння тих процесів, які відбулися в нашій країні у 2013–2014 роках.

**Формування мети статті.** Метою статті є розкриття мовних особливостей політичних маніпуляцій часів Революції Гідності. Для реалізації поставленої мети потрібно виконати низку завдань: визначити основні різновиди політичних маніпуляцій, які використовуються у сучасній політичній мові, проаналізувати стенограми засідань Верховної Ради України за період 20–23 лютого 2014 року, визначити основні маніпулятивні прийоми, що використовувалися мовцями, описати їх. Об'єктом представленої роботи є маніпулятивні прийоми в політичній мові. Предметом дослідження є стенограми засідань Верховної Ради України, записані з 20 по 23 лютого 2014 року.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Мова сучасних політиків насичена різноманітними мовними маніпуляціями, які дають їм змогу замаскувати власні політичні позиції та створити привабливий образ в очах електорату. Мовні маніпуляції стали однією з причин трагічних подій на Майдані у 2014 році, а також подальшого збройного конфлікту на Сході України, який триває досі. Саме тому сьогодні так важливо досліджувати механізми впливу на людину через тексти політиків.

Раніше ми вже зверталися до аналізу маніпуляцій у мові українських парламентаріїв, які були зафіксовані стенограмами в період революції гідності. Детальний аналіз стенограм Верховної Ради України в період з листопада 2013 року по лютий 2014 року дає змогу говорити про активне використання мовних маніпуляцій і стрімку зміну прийомів, які застосовували представники влади по мірі розвитку подій на Майдані Незалежності. Якщо на початку Революції Гідності використовувалися здебільшого маніпулятивні тексти з великою кількістю

риторичних фігур, емоційно забарвленої лексики, гіперболізацією та паралельними конструкціями, то в пізніший період політики вже використовують переважно мовні кліше, експресивні прийоми, оцінювальну лексику. Промови представників влади поступово скорочуються. Якщо в листопаді їх виступи розгорнуті, охоплюють низку питань, відбувалася дискусія (що зафіксовано в стенограмах), то вже в січні виступи політиків короткі, агресивні. Риторика поступається місцевим конкретним політичним діям, зокрема, прийняттю сумнозвісних законів 16 січня. Для ілюстрації таких тенденцій пропонуємо ознайомитися з укладеною нами таблицею, укладеною за стенограмами Верховної Ради [8].

Детальний аналіз цієї таблиці дав можливість встановити наступне:

- представники різних політичних сил використовували в цей період різноманітні маніпулятивні прийоми. Однак найширше вдавалися до цього прийому депутати від КПУ, «регіонали»;
- риторика представників різних сил повторюється. Так, С. Єфремов частково відтворює рефрени, які є у виступі Л. Кравчука. Це стосується й інших парламентарів;
- стенограми засідань Верховної Ради України відтворюють двомовність політичного кола. Деякі депутати дозволяють собі висловлюватися російською під час офіційних виступів;
- найбільш агресивні маніпулятивні засоби використовували у своїх промовах П. Симоненко, лідер нині забороненої пар-

ті КПУ. Саме цей оратор застосовує ті означники, які надалі будуть використані російською пропагандою: «фашисти», «криваві провокації».

Варто зазначити, що стенограми від 20 лютого 2014 року й далі вже не фіксують використання мовних маніпуляцій, які б зображували протестантів на Майдані Незалежності в якості фашистів, провокаторів – така риторика з цього часу вже притаманна російським засобам масової інформації і пов'язана за наступними політичними подіями – окупацією Криму, початком збройного протистояння на Сході.

Після розстрілів людей на Майдані Незалежності Верховна Рада скликає депутатів на позачергове засідання. В цей час змінюються політичні орієнтири суспільства. Аби втримати свій електорат, депутатам деяких політичних партій (включно із Партією регіонів) доводиться змінювати зичну риторичку, що стосується Революції Гідності. Вони використовують цілу низку політичних маніпуляцій, подібних до попередніх, але зі змінною вектору. Аби проаналізувати їх детально, нами були досліджені стенограми Верховної Ради за період з 20 по 23 лютого. Цей час є одним з найважливіших для Революції Гідності, адже саме в цей період Верховна Рада приймає низку документів, які стосуються статусу людей, які загинули на Майдані Незалежності, відставки спікера Верховної Ради, а також усунення Віктора Януковича з посади Президента України. Особливості риторички депутатів в цей період систематизовано в таблиці.

**Таблиця 1.1 Використання маніпулятивних прийомів в промовах політиків під час Революції гідності**

Період Революції Гідності	Домінуючі маніпулятивні прийоми	Приклади
Мирна фаза протистояння (від 21 листопада до 16 січня)	Перебільшення	Гіперболізація негативного впливу на Україну підписання договору з Європейським союзом (далі – ЄС) «<...> це скорочення по живому тисяч робочих місць, скорочення затримки заробітних плат, соціальної допомоги, водночас – це неможливість проводити модернізацію виробництва».
	Експресивні прийоми	Риторичні питання «Що компенсує нам величезні втрати від закриття ринків, «Митного Союзу?»», «Вони що проти нас санкції вводили?» Використання паралельних конструкцій: наратор наводить розрізнені цифри щодо умов співпраці з ЄС та Росією, порушує логіку викладу, видає умови співпраці з Митним Союзом за більш привабливі, використовує розрізнені несистематизовані статистичні дані для підкріплення власної позиції. Прийом градації: наратор поступово вводить факти, які мають підтвердити недоцільність роботи з ЄС.
Гаряча фаза протистояння (17 січня – 26 січня)	В цей період засідань Верховної ради не проводилося	
«Перемір'я» (27 січня – 17 лютого)	Використання експресивної лексики, оцінювальних прийомів	«<...> ситуація драматична», «Конституційний Суд зробив недобре». (Л. Кравчук). «Украина сегодня переживает, возможно, наиболее драматический период своей новейшей истории. Дальнейшая эскалация конфликта может привести к гражданскому противостоянию и иметь катастрофические последствия» (О. Єфремов)
	Прийом градації	«В країні двовладдя. В країні йде фактично повстання. Дуже швидко переросли наші акції з протести в повстання. Коли захоплюється влада, а це – факт, коли валиться влада, і органи влади, визначені Конституцією, звільняються стихійно від виконання своїх обов'язків, ясна справа, що це є повалення влади» (Л. Кравчук)
	Смислові повтори	«Тому голосування, на мою думку, має бути консолідованим. Коли вирішуються великі серйозні політичні кризові питання, голосування може бути тільки консолідоване – прийняти цей закон» (Л. Кравчук) «Щоп'ятиці криваві провокації нав'язують іншу точку зору для народу України, бо саме ті, хто не зацікавлений у спокої, у мирі та злагоді у нас в Україні якраз і цими п'ятиничними кривавими провокаціями сіють тривогу, спонукають до екстремізму, намагаються підштовхнути до радикальних дій тих, хто сьогодні йде, начебто, під гаслами боротися за майбутнє України» (П. Симоненко)
	Використання фразеологізмів	«<...> ставити опозицію на коліна» (Л. Кравчук)
	Гіпербол, перекручування фактів	«Гору в Україні взяв екстремізм і радикалізм» (П. Симоненко)
	Риторичні питання	«Это что, ваш путь в Европу? Или вы думаете, что это путь, который приведет вас во власть? Я лично очень в этом сомневаюсь» (О. Єфремов)

Таблиця 1.2 Використання маніпулятивних прийомів в промовах політиків під час повалення режиму В. Януковича

Період Революції Гідності	Домінуючі маніпулятивні прийоми
Загострення протистояння, повалення режиму В. Януковича	Приєм градації: «Громадяни не можуть захистити себе в цій корупційній державі, громадяни на кожному кроці повинні платити хабарі, громадяни не бачать себе вже і своє майбутнє в цій державі. І не було б 30 листопада, був би інший день чи інша причина, і це було б сірником для того, щоб за цих обставин і за саме такої моделі держави люди б вийшли на майдани по всій Україні» (В. Артошенко)! <i>Метафори «Безумовно, якщо два слова сказати про історії «хвороби», останньої в лапках, то ті події, я трошки не згодний з колегою Зарубінським, який з цієї трибуни сказав, що початком цих подій був саме 30 листопада саме через невідпущання євроінтеграційних угод» (В. Артошенко)</i>
	Повтори: «На вулицях Києва відбулися і, на жаль, відбуваються в ці хвилини трагедії, трагедії людського життя, трагедія історична, трагедія суспільства» (Н. Шуфріч)
	Використання паралельних конструкцій: «Винуваті. Одні – тому що закликали, інші – тому що не звернули на це увагу, треті – тому що думали, що і так пройде» (Н. Шуфріч)! <i>«Я вважаю, що сьогодні ви говорили, вчора ви говорили одне, а сьогодні ви теж саме робите сьогодні – своїми руками тиснете й тиснете» (С. Тігіпко)</i>
	Приєм градації: «Громадяни не можуть захистити себе в цій корупційній державі, громадяни на кожному кроці повинні платити хабарі, громадяни не бачать себе вже і своє майбутнє в цій державі. І не було б 30 листопада, був би інший день чи інша причина, і це було б сірником для того, щоб за цих обставин і за саме такої моделі держави люди б вийшли на майдани по всій Україні» (В. Артошенко)
	Метафори: «Безумовно, якщо два слова сказати про історії «хвороби», останньої в лапках, то ті події, я трошки не згодний з колегою Зарубінським, який з цієї трибуни сказав, що початком цих подій був саме 30 листопада саме через невідпущання євроінтеграційних угод» (В. Артошенко)

Загалом аналіз стенограм Верховної Ради України за 20–23 лютого 2014 року показує, що риторика представників різних партій змінюється. До її ключових особливостей варто віднести такі:

– представники деяких партій, зокрема, П. Симоненко, після відновлення гарячої фази протистояння, уникає будь-якої оцінки дійсності, переходить на сухі факти. Більшість його виступів пов'язана з редакцією окремих постанов, а саме, заміною окремих слів. Такі уточнення вказують на неможливість цього депутата коментувати ситуацію належним чином;

– розподіл відповідальності за події на представників різних політичних сил. До цього вдаються С. Тігіпко, Н. Шуфріч. Такий прийом реалізується через постійне згадування партії політика разом з іншими партіями;

– вживання метафор. В стенограмах Верховної Ради за представлений період вони також використовуються для зняття політичної відповідальності з власної фракції;

– вживання великої кількості займенників, які дають змогу парламентаріям уникати чіткого визначення різних сторін конфлікту.

Якщо порівнювати виступи різних політичних сил, можна прийти до висновків, що найбільш в цей час змінюється риторика представників Комуністичної Партії, а також Партії регіонів. Так, під час січневих подій вони говорили про «криваві провокації», «екстремізм» з боку мітингувальників.

**Висновки дослідження і перспективи подальших наукових пошуків у даному науковому напрямку.** Таким чином, представлене дослідження дало можливість виявити, проаналізувати та систематизувати ті маніпулятивні прийоми, які були використані українськими парламентаріями під час повалення режиму Януковича. Їх розгляд та уважне зіставлення з маніпулятивними прийомами, які використовувалися під час інших фаз революції гідності, дозволяють говорити про зміну риторики в цей період й політичних орієнтирів для самих депутатів від різних фракцій. В цей період політики використовують менше риторичних питань та звертань, однак широко вживають прийом градації, метафори, смислові повтори. У порівнянні з виступами з листопада 2013 по січень 2014 років в лютому 2014 року промови депутатів стають розлогими. Експресивна лексика, яка використовувалась для трансляції негативних образів мітингувальників змінюється позитивною, часто підкреслюється жертва українського народу, а також небайдужість

політиків. Всі ці маніпулятивні прийоми застосовуються задля того, аби зняти з себе відповідальність за події.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в компаративному дослідженні маніпулятивних прийомів проросійських політиків та представників радянської влади, аналіз мовних маніпуляцій в публічних заявах та партійних програмах українських політиків в період з 2014 року і до наших днів.

#### Література:

1. Баранов А.Н. Парламентские дебаты: традиции инновации. *Советский политический язык (от ритуала до метафоры)*. Москва: Прогресс, 1991. 64 с.
2. Маслова В.А. Политический дискурс: языковая игра или игра у слова? *Политическая лингвистика*. Вып. 1(24). Екатеринбург, 2008. С. 43–48.
3. Ожигова О.В. Українська мова: зворотний зв'язок: посібник Київ: Грамота, 2007. 183 с.
4. Панарин И.Н. Слухи как технология информационной войны. URL: [http://www.politech.org/index.php?option=com\\_content&task=view&id=636&Itemid=38](http://www.politech.org/index.php?option=com_content&task=view&id=636&Itemid=38).
5. Пароятникова А.Д. «Конденсированные символы» в буржуазной пропаганде. *Язык и стиль буржуазной пропаганды*. Москва, 1988. С. 110.
6. Парсонс В. Публічна політика: вступ в теорію й практику аналізу політики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
7. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2018. 232 с.
8. Стенограми пленарного засідання Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5164.html>.

**Іваненко І. М., Шавардова О. Ю. Языковые манипуляции в политике (на материале стенограмм заседаний Верховной рады Украины в период Революции Достоинства)**

**Аннотация.** Статья посвящена языковым особенностям политических манипуляций времен Революции Достоинства. Детальный анализ стенограмм Верховной Рады Украины за 20-23 февраля 2014 года позволяет говорить об активном использовании языковых манипуляций и стремительную смену приемов, которые применяли представители власти по мере развития событий на Майдане Независимости. Спектр манипуляционных приемов в это время меняется и отражает изменение политических ориентиров говорящих.

**Ключевые слова:** политическая речь, стилистический прием, языковая манипуляция, языковая игра, языковые клише.

**Ivanenko I., Shavardova O. Language manipulations in politics on the material of transcripts of the meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine during the Revolution of Dignity**

**Summary.** The article is devoted to the linguistic peculiarities of political manipulations of the Revolution of Dignity. A detailed analysis of the transcripts of the Verkhovna Rada of Ukraine for February 20-23, 2014 allows us to talk about

the active use of language manipulations and the rapid change of techniques that representatives of the authorities used as events developed on the Independence Square. The range of manipulative techniques at this time changes and reflects the change in the political orientation of the speakers.

**Key words:** political speech, stylistic reception, language manipulation, language game, language clichés.